

บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย

3.1 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) เหตุผลที่เลือกใช้วิธีนี้ เนื่องจากการเก็บข้อมูลของหมอเมือง เกี่ยวข้องกับความเชื่อ พิธีกรรม และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ อันมีความสัมพันธ์กับการใช้สมุนไพร ถือว่าสิ่งเหล่านี้เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของหมอเมืองในชุมชน และมีการปฏิบัติสืบทอดกันมานานจนกลายเป็นวัฒนธรรมการรักษาโรคของสังคมมนุษย์ ดังนั้นการศึกษาหมอเมืองอย่างต่อเนื่องในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เพื่อจะได้เข้าใจถึงวิถีชีวิต การปฏิบัติในการรักษาคนไข้เพื่อรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกต และสัมภาษณ์อย่างเจาะลึก บันทึกลง และวิเคราะห์ข้อมูล

3.2 กลุ่มเป้าหมายที่ศึกษา

1) กลุ่มหมอเมืองที่ใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนจอมทองที่ใช้ชีวิตอยู่ในชุมชน โดยการคัดเลือกหมอเมืองที่มีบทบาทเด่นที่สุด 4 คน จำนวนหมอเมืองทั้งหมด 10 คน เป็นกรณีตัวอย่างเป็นกลุ่มหมอเมืองที่คาดว่าจะเป็นผู้ให้ข้อมูล (key informants) ได้ลึก เพราะเป็นหมอเมืองที่อยู่ในชุมชนมานาน มีประสบการณ์และรู้เรื่องราวเกี่ยวกับโรคและการใช้สมุนไพร ความเชื่อ พิธีกรรม วิธีการรักษาชีวประวัติของหมอเมือง การสืบทอดความรู้

2) กลุ่มคนที่มารับการรักษาโดยคัดเลือกมา 40 คน จากการสอบถามในหมู่บ้านที่เคยมารักษาที่หมอเมือง โดยมีเกณฑ์ว่าคนไข้มีความเชื่อศรัทธาในตัวหมอเมืองมาโดยตลอด จำนวน 40 คน ซึ่งสามารถสอบถามได้ ในหมู่บ้านที่เคยมารักษาหมอเมือง

3.3 พื้นที่ศึกษา

ผู้ศึกษาเลือกตำบลที่หมอเมืองยังคงมีบทบาทเด่นในการรักษาใน 6 ตำบล ประกอบด้วย ตำบลบ้านหลวง ตำบลขวงเป่า ตำบลคอยแก้ว ตำบลสบเตี๊ยะ ตำบลแม่สอย และตำบลบ้านแปะ

ซึ่ง 4 ตำบลแรกอยู่ในแนวเขตป่าดงอินทนนท์ ซึ่งเป็นแหล่งสมุนไพรมะเขือเทศและต้นน้ำสายสำคัญหลายสาย เช่น แม่น้ำ แม่แจ่ม แม่กลาง แม่เตี๊ยะ ส่วน 2 ตำบลสุดท้ายที่อยู่พื้นที่ล่างติดลุ่มแม่น้ำปิง อยู่ทางด้านทิศใต้ของอำเภอจอมทองเป็นการเปรียบเทียบแหล่งที่มาของสมุนไพรมะเขือเทศได้อย่างชัดเจน คือ ถ้าพื้นที่ได้มีป่าไม้มากสมุนไพรมะเขือเทศก็มีมากตามไปด้วย

3.4 วิธีการเก็บข้อมูลและเครื่องมือที่ใช้

วิธีการเก็บข้อมูลใช้วิธีการสัมภาษณ์ แบบเจาะลึก (In-depth interview) การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (participant observation) การสำรวจ (Survey) เครื่องมือที่ใช้คือแบบสัมภาษณ์ตามแนวคำถามที่ผู้ศึกษาสร้างขึ้น แนวทางการสังเกตและแบบสำรวจข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านลักษณะทั่วไปของสภาพสังคมเศรษฐกิจ ความรู้ การศึกษา และการถ่ายทอดความรู้ของหมอเมือง

ขั้นตอนการเก็บข้อมูล

ขั้นแรก สำรวจข้อมูลพื้นฐาน โดยการไปประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ที่ว่าการอำเภอ สำนักงานสาธารณสุขอำเภอโรงพยาบาลอำเภอ สถานีอนามัย เพื่อให้ได้ข้อมูลทั่วไปของอำเภอ และนำข้อมูลหมอเมือง หลังจากนั้นเข้าไปในชุมชนตำบลที่มีหมอเมืองที่มีบทบาทเด่นในการรักษาโรคโดยสมุนไพรมะเขือเทศ โดยพบปะกำนันผู้ใหญ่บ้านเพื่อแจ้งให้ทราบวัตถุประสงค์และขอความร่วมมือ หลังจากนั้นจึงทำการสำรวจข้อมูล สัมภาษณ์ สังเกต และการบันทึกภาพที่น่าสนใจ เพื่อนำมาใช้ประกอบการศึกษา

ขั้นที่ 2 เข้าไปศึกษาข้อมูลแบบเจาะลึก โดยใช้เวลาในการไปหาหมอแต่ละคน 2-3 ครั้ง นานประมาณ 3 เดือน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับกลุ่มเป้าหมายที่ทำการรักษา อีกทั้งทำการสังเกตสภาพชุมชน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน การใช้สมุนไพรมะเขือเทศรักษาโรคของหมอเมือง และกระบวนการรักษาโรคโดยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสนทนาอย่างเป็นกันเอง ทั้งสนทนาตัวต่อตัวและสนทนากลุ่มกับหมอเมือง

การบันทึกข้อมูล

1) ใช้แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต แบบสำรวจที่มีคำถามตั้งไว้เป็นแนวทาง โดยทำการบันทึกข้อมูลในสมุดบันทึก การสัมภาษณ์บางครั้งจะใช้เครื่องบันทึกเทปช่วยบันทึกข้อมูล และใช้กล้องถ่ายรูปช่วยบันทึกภาพที่เกี่ยวกับข้อมูล

2) นำข้อมูลที่บันทึกไว้มาสรุปในแต่ละวัน แล้วทำการจัดหมวดหมู่ตามแนวคำถามที่ตั้งไว้

3) สัมภาษณ์เก็บข้อมูล โดยทำการสนทนากลุ่มหมอเมืองจำนวน 10 คนโดยสนทนาเกี่ยวกับความรู้ด้านสมุนไพรมะเขือเทศ กระบวนการเรียนรู้ กระบวนการถ่ายทอดความรู้ ปัญหาอุปสรรค

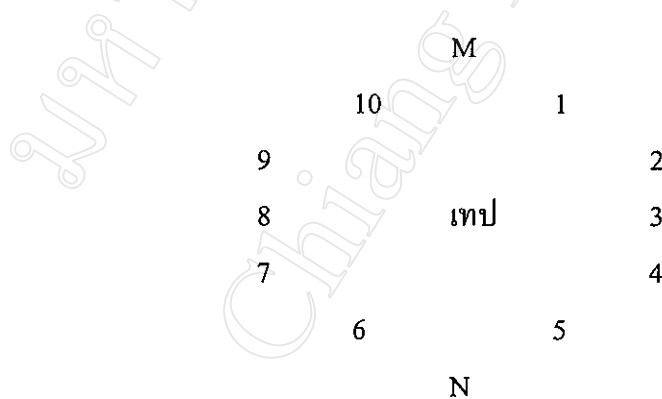
วิธีการรักษาพยาบาล การเลือก การใช้ การหาแหล่งสมุนไพร การตระหนักในสิทธิการเป็นเจ้าของ ทรัพยากรการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และสิ่งแวดล้อม พิธีกรรมที่ใช้ในการรักษา ร่วม สาเหตุการเจ็บป่วยใช้ในชุมชนความเชื่อ โรคที่หมอเมืองแต่ละคนถนัด ในการเยียวยาชุมชนตามขั้นตอนดังนี้

3.1) เตรียมผู้ร่วมสนทนากลุ่ม ประกอบด้วยผู้ดำเนินสนทนากลุ่ม (ผู้ศึกษา) ผู้จัดบันทึกการสนทนากลุ่ม และผู้ช่วยทำหน้าที่ช่วยเหลือทั่วไป เพื่อรับผิดชอบดำเนินการสนทนากลุ่ม มีความคุ้นเคยและรู้จักหมอเมืองเป็นอย่างดี โดยมีก้านัน อาจารย์ และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขอำเภอ ความสะดวกตลอดการสนทนากลุ่ม

3.2) กำหนดแนวคำถามไว้ล่วงหน้าให้ครอบคลุมเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา เป็นคำถามปลายเปิด เพื่อเปิดโอกาสให้การสนทนากลุ่มสามารถยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสม

3.3) จัดเตรียมอุปกรณ์ในการสนทนากลุ่ม ได้แก่ เครื่องบันทึกเสียงพร้อมเทปเปล่า และสมุดจดบันทึก เพื่อบันทึกรายละเอียดข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม พร้อมทั้งสิ่งที่พบเห็นจากการสังเกตพฤติกรรมกลุ่มหรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

3.4) จัดเตรียมสถานที่และกำหนดระยะเวลาในการสนทนากลุ่ม ในการดำเนินการสนทนากลุ่มนี้ได้จัดขึ้นที่อาศรมพระ ซึ่งเป็นสถานที่ทำศาสนกิจของชาวบ้าน เป็นศาลาโล่ง ที่ตั้งแยกห่างจากที่อยู่อาศัยของชาวบ้านเล็กน้อย เงียบสงบ ไม่มีผู้คนพลุกพล่าน มีอากาศถ่ายเทสะดวก ใช้เวลาในการสนทนาประมาณ 2 ชั่วโมงครึ่ง โดยจัดกลุ่มนั่งล้อมหน้าเป็นรูปวงกลม ผู้ดำเนินการสนทนากลุ่มนั่งอยู่ตรงกลางตามแผนผัง



M หมายถึง ผู้ดำเนินการสนทนากลุ่ม (Moderator) ผู้ศึกษา

N หมายถึง ผู้บันทึกการสนทนากลุ่ม (Note taker)

หมายเลข 1 ถึง 10 เป็นหมอเมืองผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม

3.5) เพื่อให้เกิดความเป็นกันเองระหว่างผู้มีส่วนร่วมในการสนทนา สิ่งส่งเสริมสร้างบรรยากาศ และป้องกันการลุกออกจากกลุ่มเพื่อออกไปผ่อนคลายความตึงเครียด จึงได้เตรียมน้ำของขมเคี้ยว เช่น หมากเมียง บุหรี่ จีโย น้ำดื่ม ไว้พร้อม

3.6) ดำเนินการสนทนากลุ่ม โดยเริ่มจากการแนะนำตัวละครผู้ศึกษาและสมาชิกกลุ่มที่เข้าร่วมสนทนา หลังจากชี้แจงจุดมุ่งหมายของการสนทนากลุ่ม และสร้างบรรยากาศความเป็นกันเองกับกลุ่มแล้ว ได้เริ่มการสนทนาโดยยึดแนวคำถามจากคู่มือการสนทนากลุ่มเป็นหลัก โดยเปิดโอกาสให้ซักถามข้อสงสัยต่าง ๆ ระหว่างการสนทนา จนกระทั่งจบบทการสนทนาจึงได้มอบของสมนาคุณแก่ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม และปิดการสนทนากลุ่ม

4) ตรวจสอบความถูกต้องและความสมบูรณ์ของข้อมูลที่รวบรวมได้จากการสัมภาษณ์ เพื่อเตรียมการวิเคราะห์ต่อไป

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลได้ดำเนินการดังนี้ นำข้อมูลที่ได้นำมาสำรวจทำการแยกหมวดหมู่แล้ว แยกแยะหาความหมายและตีความ เพื่อหาคำตอบตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ โดยได้วิเคราะห์ให้เห็นถึงภาพรวมของชุมชนเกี่ยวกับวิถีการดำรงชีวิตที่มีการปฏิสัมพันธ์กับหมอเมืองและสมุนไพร ซึ่งเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมในด้านต่าง ๆ เช่น กระบวนการรักษาโรค แหล่งสมุนไพร การรับข่าวสาร ความเชื่อ พิธีกรรม วัฒนธรรม ประเพณี และด้านอื่น ๆ ที่ได้จากการศึกษา นอกจากนี้จะเป็นการวิเคราะห์ให้เห็นถึงสถานการณ์ของสมุนไพรในชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งในแง่ชนิดและจำนวน อีกทั้งยังได้ศึกษาถึงปัจจัยหรือเงื่อนไขที่ทำให้สมุนไพรบางชนิดยังคงอยู่ หรือบางชนิดหมดไป หรือหาไม่ได้จากชุมชนจากป่า หลังจากนั้นนำแบบสัมภาษณ์เพื่อตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์เรียบร้อยแล้วมาวิเคราะห์ ส่วนข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มจะดำเนินการเรียบเรียงจากบันทึกและถอดเทปมาเป็นข้อมูลเสริม เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการศึกษามากยิ่งขึ้นดังนี้

การวิเคราะห์แบบวัฒนธรรม (Cultural analysis) เป็นการทำความเข้าใจเกี่ยวกับความรู้ ความคิด ความเชื่อ วิธีการรักษาของหมอเมืองในด้านความสนใจ การถ่ายทอดสืบทอดความรู้จากบรรพบุรุษ จากครูบาอาจารย์ เช่น รู้มาจากไหน จากใคร และได้มาอย่างไร ทำไมถึงสนใจเรื่องหมอเมืองและการที่หมอเมืองเข้าไปเกี่ยวข้องกับการใช้สมุนไพรในการรักษาคนไข้ และเข้าไปเกี่ยวข้องกับประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อต่าง ๆ นั้น มีความหมายอะไรแอบแฝงอยู่ ทำไมถึงใช้สมุนไพรแต่ละอย่างแต่ละชนิดไม่เหมือนกัน สมุนไพรแตกต่างกันอย่างไร และหมอเมืองมีวิธีการอธิบายปรากฏการณ์ การรักษาคนไข้อย่างไร หรือเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับคนไข้และสมุนไพรอย่างไร

ในการเขียนรายงานการศึกษารั้งนี้ บางช่วงจะยกตัวอย่างรูปธรรมพร้อมคำพูดเป็นภาษาท้องถิ่นพื้นเมือง คำเมืองที่บันทึกได้จากการสัมภาษณ์หมอเมือง เพื่อให้เกิดภาพที่ชัดเจนขึ้นและจะแปลความหมายเป็นภาษาไทยกลาง เพื่อให้เข้าใจและเห็นภาพของกระบวนการศึกษาตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้น